

BEVERLY RASPORICH – TAMARA P. SEILER

A multikulturalizmus és a művészetek

Az elmúlt évtizedekben a kanadaiak nagy előszeretettel tépelődtek azon, vajon Kanadának van-e nemzeti identitása. Ez a bizonytalanság arra vonatkozóan, kik is vagyunk, részben azzal magyarázható, hogy a kanadai társadalom változáson ment át: önmagát már nem elsősorban angol-Kanada és Québec *két magányosságaként*¹ fogalmazza meg, hanem multikulturális nemzetként. Ez a hangsúlyeltolódás azzal jár, hogy a kanadai identitás egyre bizonytalanabbá válik.

A művészeknek nagy szerepük van a nemzeti *imázs* kialakításában és kiszínezésében. Bár sok képzőművész szerint a művész feladata nem az, hogy az állam megbízottja legyen, hanem hogy a művészetet önmagáért művelje, a művészek kevés elismerésben részesültek volna a korábbi Kanadában, ha egyáltalán nem vették volna figyelembe az ország meghatározó kultúráit és nemzetépítő szempontjait. Valójában mindig is magától értetődő kapcsolat van az országosan elismert művészek, a kultúra hivatalos szervezetei és intézményei, valamint az ország politikai/kulturális arculata között. E kapcsolat klasszikus kifejezéseként is értelmezhetjük a *Két magányosság* című regényt. Ebben a rendkívül népszerű kanadai irodalmi alkotásban Hugh MacLennan tükröt tart a kanadai társadalom elé, és rávilágít az ország bizonytalanul értelmezett politikai és társadalmi realitásaira, valamint az angol és francia dominanciájú telepese kultúra modern problémáira és érdekeire. Az író Kanada a nemzet művészeként ünnepelte.

Visszatekintve világosan látjuk, hogy az országot valóban elsősorban a „két magányosság” jellemezte, mindkét domináns csoport döntő hatást gyakorolt a művészetekre és az irodalomra, attól fogva, hogy a franciák és az angolok észak-amerikai földre léptek. Az őslakosokat mellőzve ők alapozták meg a nemzeti kulturális identitást a magukkal hozott vallási és kulturális hagyományokból építkezve. Európai magaskultúra-formákat, értékrendet importáltak, amelyeket úgy formáltak át, hogy kifejezzék az Újvilág

realitásait. (...) Észak-Amerika angol-nyelvű területein az angolok, írek és skótok a Brit-szigetektől különböző, de szorosan egymáshoz kapcsolódó etnikai identitást alkottak, és létrehozták a maguk irodalmi hagyományát. (...) Később az országszerte nagy megbecsülésnek örvendő írók, mint Hugh MacLennan az 1950-es, majd Margaret Laurence az 1960-as években, művészetük középpontjába a „skót szellemet” helyezték. Az 1980-as és 1990-es években pedig az angol-kanadai szempontot érvényesítő Margaret Atwood és Alice Munro mind otthon, mind külföldön népszerű és közismert szerző lett.

Ha visszanezünk tehát, olyan országot látunk, amelynek a magaskultúra és a képzőművészet intézményrendszerét illetően Európa-központúsága volt a meghatározó eleme, miközben az ország gyarmatból nemzetté vált. Importált a szimfonikus zene és a balett. (...) A festészet is Európa-központú: először a koloniális kultúra példája volt, Angliára és Franciaországra, majd később az Egyesült Államokra tekintett a normákat és irányzatokat illetően. 1907-es megalapításakor a Kanadai Nemzeti Galéria európai művek gyűjtését kapta feladatul, hogy történelmi kontextust biztosítson a kanadai művek számára. A színházi hagyománynak is európai gyökerei voltak. (...)

A közelmúltban és napjainkban nagyon más Kanada kibontakozásának lehetünk tanúi: a „más” etnikai kultúrák művészi eredményeire már nem marginálisként, hanem a nemzet életének integráns részeként tekintenek. Az európai gyökereket részben háttérbe szorítva Kanada olyan gazdag posztmodern nemzeti kultúrát hoz létre, amelyet áthat mind az őslakos művészet és kultúra reneszánsza, mind a legkülönbözőbb országokból és földrészekről érkező bevándorlók tömegének világa. Ez tükröződik az angol-kanadai irodalomban és képzőművészetben egyaránt: mindkettő egyre sokszínűbb, mert a nem-európai hagyományokat őrző művészek a maguk népének valóságát is beépítik alkotásaikba.

Az őslakosok művészete és a kulturális fősodor

Kanada már 1971 előtt is – amikor formálisan is hitet tett a multikulturalizmus mellett, s amelyet a „multikulturalizmus kétnyelvű keretek között”-formulával fogalmaz meg – pluralisztikus társadalom volt, hiszen (...) az európai telepesek megjelenésükkor nem üres földrészt találtak itt, hanem virágzó, egymással kölcsönhatásban lévő őslakos kultúrákat, és ez a tény Kanada kultúrájára mély hatást gyakorolt. (...)

Az angol-kanadai kanonizált irodalom fő sodra bővelkedik őslakosoktól átvett motívumokban és színekben. Például a konföderációs költők (...) felhasz-

1 Hugh MacLennan 1945-ben megjelent regényének a címe, a *Two Solitudes* (Két magányosság) emblematikussá vált Kanadára vonatkozóan. A multikulturalizmus megjelenésével a bevándorlókat és az őslakosokat a „harmadik magányosság” képviselőiként is kezdték emlegetni. (A lábjegyzetek a fordító jegyzetei.)

2 A kanadai konföderációt 1867. július 1-jén hozták létre – a „konföderációs költők” ez idő tájt születtek és verseikkel, irodalomszervező tevékenységükkel a „nemzeti kultúra” alapjait fektették le.

nálták az őslakosok történeteit és szimbólumait, az európai-őslakos kapcsolat mindennapjait. (...) A kanadai vizuális művészeti hagyományt is foglalkoztatta az őslakosok világa. A XIX. században az ír származású Paul Kane az északnyugat-kanadai őslakosokat klasszikus európai pózokban festette meg. Ő teremtette meg azt az iskolát, melyben az európai származású kanadai festők modelljei az őslakosok. A XX. század elején viszont Emily Carr a brit-kolumbiai Haida törzs falvait és totemoszlopait tipikus euro-kanadai hagyományörzés jegyében ábrázolta. (...) Az őslakosság hatása a kanadai zenében is érvényesül, mint például Harry Sommers *Louis Riel* című operájában.³ (...)

Az irodalomtudomány és a kulturális antropológia kutatói a kanadai képzőművészetben és irodalomban előforduló indián-ábrázolások tanulmányozása során kimutatták, hogy az őslakosok jobbra fiktív alakok voltak a nem-őslakosok számára – a fehér ember szimbolikus „indiánja” olyan kitalált figura, akit a telepeskultúra képzeletéhez, pszichológiai és társadalompolitikai igényeihez igazítottak. (...) Az a tény, hogy a telepeskultúra tartósan és elmélyülten foglalkozott az őslakosok kulturális identitásával, minden bizonnyal hozzájárult az őslakosság művészetének jelenlegi reneszánszához. Az 1970-es és 1980-as évek multikulturális kontextusában a kanadai őslakosok művészi és kulturális hagyományai feléledtek, s az 1990-es években ez a folyamat folytatódott. (...)

Az „őslakos művészet” fogalom azonban problematikus, mivel a nyugati kultúra találta ki. (...) A telepesek őslakosokra vonatkozó történelmi és antropológiai kutatásai az őslakos népek kultúráját elkülönítik sajátjuktól azzal, hogy legtöbbször olyan különálló és statikus jelenségek együtteseként kezelik, amely a kihalás szélén áll. (...) Kortárs őslakos művészek ezért úgy érzik, hogy ez a felfogás a megalázó „kivülálló” művész kategóriájába helyezi őket: olyanba, akit magától értetődően „primitívnek” és a fősodorhoz képest kisebb jelentőségű, műkedvelő „másiknak” tartanak. (...) A kulturális kölcsönhatás és szintézis elkerülhetetlen, különösen Kanada északi és nyugati részén. Az őslakos művészek (...) egybefonják az őslakos és a telepes kultúrákat, így átalakítják az őslakosság világát is. Ugyanígy: napjaink nem-őslakos művészei is beleszövik az őslakosok örökségét művészetükbe; a közelmúltban olykor még a kulturális kisajátítás vádja is felmerült velük szemben. (...)

Az olyan művészek, mint Tomson Highway⁴ sikeresen ötvözik a nyugati színházi hagyományt az őslakosság élményvilágával és mitológiájával. (...) Ő tipikus kortárs őslakos szerző, aki izgalmasan kérdőjelezi meg a telepes kultúra esztétikai rendszerét és konvencióit. (...)

„Más etnikai csoportok” – irodalom és kulturális átalakulás

Az őslakos művészek, a nem-angol és nem-francia gyökerekkel rendelkező bevándorlók és azok leszármazottai egyaránt hatnak a mai kanadai kultúrára. Az eurocentrikusan Kanada alapító nemzeteinek nevezett angolok és franciák öröksége gazdag, de olyan redukáló, kizárólagosságot eredményező bikulturális keretet teremtett, amely marginalizálta az őslakosokat és az ún. „más etnikai csoportokat”. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az etnicitás tekintetében Kanada bikulturális, gyarmati örökségének alapvető jellemzője a hierarchikus szemlélet.

Ez a hierarchia a társadalom, az állam és a kultúra peremére számúzta a különböző hullámokban a XIX. és XX. században érkező, egyre sokszínűbb bevándorló csoportokat és azok leszármazottait. Kanada soknyelvű bevándorló népességében ott vannak a kínaiak, akik már az 1850-es években letelepedtek Brit-Columbiában, az izlandiak, akik az 1870-es években érkeztek Manitobába, a kelet-európai zsidók, akik a XIX. század utolsó évtizedeitől kezdve Montrealban, Torontóban és Winnipegben találtak otthonra, az ukránok, akik 1896 és 1930 között Észak-Albertában és a préri tartományok más részein lettek új hazát, a második világháborút követően pedig az ontariói nagyvárosokban. Az olaszok Torontóba, Montrealba és más nagyvárosokba költöztek az 1950-es években. A bevándorlást szabályozó törvények 1967-es liberalizációját követően egyre többen érkeznek Dél- és Délkelet-Ázsiából, valamint a karibi térségből. Őket és a többi nem angol vagy francia eredetű bevándorlót a „másik” jelzővel illetik. (...)

A „harmadik erő”, ahogyan az 1960-as évek végén nevezték őket, a korai bevándorlók kanadaivá lett leszármazottai alkották, akik közül sokan a múlt század elején Kelet-Európából érkeztek, de közéjük tartoztak az első generációs bevándorlók is, akik között sok magasan kvalifikált és művelt ember volt. Európa legkülönbözőbb országaiból jöttek a második világháború után. Együttesen követeltek Kanadában olyan legitimitációt, amely szimbolikus, kulturális és jogi egyenlőséget von maga után. Az a politikai szintézis, amely részben a harmadik erő mozgalmának az eredménye, a multikulturalizmus. (...) E politika jegyében a kanadai kul-

3 L. Riel többször említi M. Campbell is *Félvér* című regényében.

4 T. Highway író, drámaíró és zenész 2007 májusában a budapesti Merlin Színházban is fellépett: zongorán kísérte saját dalait. A rezervátumban élő őslakos asszonyokról szóló *Rézangyalok* című drámája magyarul is megjelent a *Történet a hetedikén. Mai kanadai drámák* című antológiában (Európa Könyvkiadó, 2007).

túra hivatalos megnevezése Pierre Trudeau 1971 októberében elhangzott, már említett bejelentése óta „multikulturalizmus kétnyelvű keretek között”.

Watson Kirkconnell 1935-ben közzé tett antológiájától eltérően a legtöbb angol nyelvű kanadai irodalomtudós egészen az 1980-as évekig figyelemre sem méltatta a jelentős mennyiségű, ukrán, magyar, izlandi, jiddis, olasz és számos más nyelven Kanadában született bevándorló-irodalmat. Az angol-kanadai irodalmi-kritikai fórumok csak a közelmúltban voltak hajlandók és képesek reagálni a főként a két világháború közötti, illetve közvetlenül a második világháború utáni második generációs bevándorlók műveire. Gyakorlatilag minden, a nem-alapító nemzetek által írt bevándorló irodalom története küzdelmek krónikája. Először azért küzdöttek, hogy megtalálják saját hangjukat, aztán pedig azért, hogy ezt a hangot mások is meghallják és értékeljék. (...)

A korábbi bevándorló hullámok esetében az értelmiséget leggyakrabban az adott közösség egyházi tisztségviselői adták, a második világháború után azonban helyüket a politikai ellenzék vette át. A második generációs bevándorló írók (...) akarva-akaratlanul a közvetítő kényes szerepét is eljátszották azzal, hogy népcsoportjuk élményeit a nagyobb közösséggel megosztották, és gyakran mindkettőt kritikával is illették. A második generációs bevándorlók irodalmát gyakran nevezik vallomásosnak, mivel a „csönd megtörésének”⁵ feladatát vállalja.

(Ehhez a vonulathoz tartozik többek között Joy Kogawa *Obasan* című 1981-es regénye, de érdekes módon számos őslakos szerző műve is ilyen „vallomásos” jellegű, mint például Maria Campbell *Félvérje* [1973].) (...)

Az összes művészeti ág közül az irodalom a legtermészetesebb közeg az etnicitás teljes körű megjelenítéséhez. (...) Nem meglepő tehát, hogy az angol-kanadai irodalomban a bevándorló történetek jó része utazásról, helyváltoztatásról, a társadalomba való beilleszkedésről szól, valamint az óhaza és az újhaza összevetéséről. (...) A bevándorló-élményt feldolgozó írók gyakran vetik össze a régit az újjal, sokszor a régi világ klauszrofobikus emlékeit és az új világ szellemi kudarcait egyaránt elítélve. Olyan irodalmi tájként ábrázolják Kanadát, amely „láthatatlan gettók földje”. Egymásba fonódó mikrokozmoszok labirintusa, amelyben valóságos, ámbar láthatatlan határok választják el egymástól az ott lakókat etnicitás, anyagi javak és osztálykülönbségek szövevényes kapcsolatán nyugvó konvenciórendszer révén. (...)

Kürtösi Katalin fordítása

- 5 A bevándorlókra vonatkozóan éppúgy egy irodalmi mű címe vált emblematikussá, mint a két alapító nemzetre vonatkozóan a „két magányosság”: Marco Micone 1980-ban írt *Gens du silence* (Hallgatagok) című drámája vitte először színpadra Montrealban a bevándorló-témát, vállalva, hogy kimozdítja a kanadai népesség egyre nagyobb hányadát alkotó bevándorló-tömeget a némaságból.

Bouyoucas, Pan (1946) hazájukból menekülő görög szülők gyermekeként Libanonban született, családjával 1963-ban Kanadába költözött, azóta Montreal görög negyedében él. Építészeti tanult, majd dráma és film szakon végzett. Fordított angolról franciára és fordítva, filmkritikákat, rádiójátékokat és színdarabokat, gyermek- és ifjúsági műveket írt. Darabjaiból többet lefordítottak olaszra, oroszra, szerbre. Válogatásunkban szereplő *A másik* című kisregényét a legrangosabb kanadai irodalmi díjra (Governor General's Award) jelölték, 2004-ben írt ifjúsági regénye, az *Anna Pourquoi* kategóriájában tartományi díjat kapott.

Campbell, Maria (1940) Észak-Saskatchewan tartományban született, felmenői között skótokat, franciákat és indiánokat találunk, így sem a fehérnek, sem az őslakosok közé tartozónak nem érzi magát. Ön-életrajzi ihletésű regénye, a *Félvér* a több ezer kirekesztett félvér kanadai megalázottságáról, társadalmon-kívülségéről szól. Népe történetét gyerekkönyvekben is elmeséli, egyetemen oktat, több egyetem díszdoktora, de önmagát elsősorban a félvérnek szószóelőjének tartja.

d'Alfonso, Antonio (1953) Közép-Itáliából kivándorolt szülők gyermeke, tanulmányait Montrealban angol és francia iskolákban végezte, az egyetemen kommunikációt tanult. 1978-ban megalakította az 1990-es évektől Torontóban működő Guernica Kiadót, amely főként bevándorló szerzők műveit adja közre angol és francia nyelven, itt jelent meg a kanadai magyar költők antológiája is (John Miska gondozásában). Angolul és franciául ír. Fontosabb kötetei: *The Other Shore* (1986), *L'autre rivage* (1987, prózaversek), *Fabrizio's Passion* (1995, regény), *In Italics. In Defense of Ethnicity* (1996), *En italiques. Réflexions sur l'éthnicité* (2000, tanulmányok).

Kogawa, Joy (1935) Vancouverben született, felmenői Japánból érkeztek Kanadába, ezért a családod a második világháború alatt több ezer sorstár-

sukkal együtt „ellenséges idegenként” Brit-Columbia eldugott részébe telepítették ki és vagyonukat elkobozták. Ennek élményét dolgozza fel ön-életrajzi ihletésű regénye, az *Obasan* (1981), amely több irodalmi díjat is kapott. Kogawa korábbi kötetei haikura emlékeztető verseket tartalmaznak. Torontóban él. Legújabb kötete a *Song of Lilith* (2001).

Marcel, Jean (eredeti nevén Jean-Marcel Paquette) (1941), író, irodalomtudós, neves középkor-kutató, a québeci Laval Egyetem volt professzora, Bangkokban él. Többször járt Magyarországon, jelesül Pécsen, nagyban hozzájárult az ottani egyetem „frankofon tanszéke” tanulmányi programjának kialakításához.

Micone, Marco (1945) Dél-Olaszországban született, szüleiivel tizenhárom évesen érkezett Montrealba, ahol 1971-ben szerzett magiszteri fokozatot a McGill Egyetemen francia irodalomból. A Vanier Főiskolán tanított irodalmat, közben aktív közéleti szereplőként egyrészt a bevándorlók érdekeiért áll ki, másrészt a francia nyelv védelmében foglal állást. 1980-ban bemutatott *Gens du silence* (A csönd népe) darabja új korszakot nyitott a bevándorlók irodalmi ábrázolása és közéleti megítélése terén. A bevándorlókról szóló trilógiájának harmadik darabja, a *Déjà l'agonie* (Már agónia) 1989-ben elnyerte egy montreali napilap, a *Journal de Montréal* nagydíját.

Rasporich, Beverly (1941) kanadai irodalomból doktorált a Calgary Egyetemen, majd ott tanított. Kutatási területei: kanadai irodalom és vizuális kultúra, multikulturalizmus, őslakos irodalom és művészet.

Seiler, Tamara Palmer az Albertai Egyetemen doktorált, ma a Calgary Egyetemen oktat. Kutatási területei: angol-kanadai irodalom, bevándorló irodalom, kultúrtörténet, retorika, populáris kultúra (pl. a Calgary Stampede rodeo-fesztivál szakértője).